

Jan Baptist Kobell (1778-1814) en 'den algemeenen roem van een voortreffelijk kunstenaar'

*'Zoo er eenig kunstenaar in Europa geweest is, die, in het begin dezer eeuw, het kwijnende kunstlicht weder helder heeft doen schijnen, dan was het, voorzeker, de alom bekende landschap- en dierenschilder Jan Kobell.'*¹ Een halve eeuw na zijn dood in 1814 werd over de schilder Jan Baptist Kobell, medeoprichter van het Utrechtse tekengenootschap Kunstliefde, nog altijd in lovende bewoordingen gesproken.

Marion Cornélie van Oudheusden

Jan Baptist Kobell ontwikkelde al op zeer jonge leeftijd zijn schildertalent. Hij kwam dan ook uit een echt 'schildersnest': hij stamde uit de Nederlandse tak van de beroemde Duitse schildersfamilie Kobell, die ook aan Duitse zijde tal van schilders opgeleverd had.² Jan Baptists grootvader had zich vanuit Frankfurt gevestigd in Rotterdam. Diens zoon Hendrik, Jans vader, verhuisde naar het nabijgelegen Delfshaven en ontwikkelde zich daar tot een gewaardeerd marineschilder.³

Vroeg wees

Jans start in het leven was niet bepaald gelukkig te noemen. Zijn moeder overleed in het kraambed, enige dagen na zijn geboorte in 1778. Zijn vader Hendrik maakte korte tijd later, 'door eene heete koorts aangegrepen en ijlhoofdig geworden',⁴ een dodelijke sprong uit het raam van de eerste verdieping van zijn vaders huis. Hij was 28 jaar oud.

Al voor zijn eerste jaar was Jan en met hem zijn twee jaar oudere broertje Bernard wees. Zijn grootmoeder werd uiteindelijk als voogdes over de twee kinderen

Willem Bartel van der Kooi, Jan Baptist Kobell in het kostuum van het Koninklijk Instituut, 1811; olieverf op doek (88,5 x 70 cm) Rijksmuseum, Amsterdam. Foto: Rijksmuseum, Amsterdam

aangesteld. Het is zeer aannemelijk dat Jan in deze heel vroege jaren al voor zijn 11e tekenlessen heeft genomen. De meest voor de hand liggende leermeester was wellicht zijn oom, eveneens Jan geheten⁵, die in Rotterdam woonde en daar een bekend 'plaatsnijder' en tekenaar was. Toen Jan Baptist in 1790 namelijk op 11-jarige leeftijd alsnog naar een weeshuis werd gestuurd, gaf hij er direct blijk van over een grote belangstelling voor de schilderkunst te beschikken.

In september 1790 trad hij in als weeskind in het oudkatholieke weeshuis aan de Mariahoek te Utrecht. Weesjongens konden aangeven voor welk beroep zij zichzelf het meest geschikt achtten, een mening waarmee rekening werd gehouden, wanneer de jongens in de leer gedaan werden bij een meester. Voor Jan (en zijn regenten) was de keus blijkbaar direct duidelijk: binnen een maand na zijn aankomst in de Aalmoezenierskamer was hij al uitbested bij

Jan Baptist Kobell.
Behangsels, 1795-98
Particuliere collectie
Foto: Het Utrechts Archief

de Utrechtse meesterschilder Willem Rutgaert van der Wall.⁶ Hij kwam eerst voor een periode van vier jaar in de leer, wat daarna nog verlengd werd met een jaar, dus van 1790 tot 1795. Tevens kreeg hij in 1791 en 1792 aparte tekenlessen van R. Pira.

Behangsels voor de regenten

Ondanks het strenge regime dat er in het weeshuis heerste, - 'strengelijk kastijden' was toegestaan volgens het reglement van 1791 -, leken de regenten ingenomen met deze talentvolle en zich snel ontwikkelende jongen. Al op zijn 16e kreeg hij van hen de opdracht om werken te maken voor de regentenkamer. Een eervolle opdracht en een die hoge eisen stelde: zo moesten de schilderijen van groot formaat zijn om de regentenkamer te kunnen vullen en dienden ze een aantal Bijbelse scènes uit te beelden. De behang-

sels, nog steeds ter plekke aanwezig, geven blijk van een nog wat onwennige, onervaren hand. Wel toonde Kobell al bedrevenheid in het gebruik maken van standaard compositieschema's voor dergelijke werken. Van een betaling voor deze schilderijen is nergens sprake. Mogelijk heeft hij ze uit dankbaarheid voor zijn opleiding gemaakt.

Zijn leermeester Van der Wall schilderde, naast academische werken, zelf graag vee. Misschien was hij het, die Jan stimuleerde om met het schetsboek op pad te gaan en te tekenen naar de natuur. Jan trok er veel op uit⁷ en legde een grote voorraad tekeningen aan, die later konden dienen als voorschets bij een schilderij. Er zijn meerdere schilderijen aanwijsbaar waarvoor zulke schetsen hebben gediend als voorstudie.⁸ In januari 1801, op zijn 22e, ver-

trok Jan uit het weeshuis, onder dankzegging en met de gebruikelijke uitzet.

Paulus Potter

Kobell had zich in de voorafgaande jaren als kunstenaar bijzonder snel ontwikkeld. Zijn onvaste handschrift was inmiddels verdwenen en daarvoor in de plaats was een zeer gedetailleerde, minutieuze stijl gekomen, die blijk gaf van groot vakmanschap. Net als zijn leermeester Van der Wall schilderde hij graag Hollands vee in een overwegend Hollands landschap. Het verbaast dan ook niet dat Jan onder de indruk was van het werk van de schilder van veestukken bij uitstek, de 17e-eeuwse en ook toen alom gewaardeerde Paulus Potter, naar wiens werk Jan regelmatig kopieerde. Het werk van Potter stond rond 1800, net als dat van andere 17e-eeuwse Hollandse schilders, erg

in de belangstelling. De behangselkunst was definitief op haar retour en de waardering voor het werk uit de eigen Gouden Eeuw was, mede onder invloed van nationalistische gevoelens, sterk toegenomen. Kobells zoeken naar een stijl die nauw aansloot bij 17e-eeuwse voorbeelden als Potter was, buiten een persoonlijke keus, zeker ook kenmerkend voor zijn tijd. Er was een groeiende markt voor werk dat aanknoopte bij de vaderlandse tradities.

Utrechts kunstleven

Utrecht had van oudsher het zogenaamde Schilderscollege binnen haar muren.⁹ Dit college exploiteerde tevens een tekenschool, zij het een niet zeer bloeiende. Ook Kobell was lid van het College.¹⁰ In deze tijd was de energieke Van der Puijl directeur en deze probeerde, aanvankelijk met redelijk succes, de tekenschool uit het slop te trekken. Het is twijfelachtig of Kobell veel aan zijn lidmaatschap heeft gehad. Zijn ambities strekten blijkbaar verder, want in 1806 vertrok hij naar Parijs.

In Parijs woonde hij aan de Faubourg Montmartre¹¹ en in datzelfde jaar zond hij een landschap in naar de Parijse Salon. Behalve exposeren op de prestigieuze Salon bood Parijs aan Kobell nog een unieke mogelijkheid: het bestuderen en kopiëren van het werk van Paulus Potter. Tal van werken uit Nederlandse collecties, waaronder die van stadhouder Willem V, waren door de Franse troepen afgevoerd naar Parijs. Daartoe behoorden verschillende werken van Potter, zoals de beroemde *Stier* die in de Franse hoofdstad een publiekstrekker was geworden. In 1807 woonde Kobell weer in Utrecht. Inmiddels was de ontevredenheid binnen het Schilderscollege zozeer toegenomen, dat Kobell met zijn medecollegelid P.C. Wonder en drie kunstliefhebbers besloten voor zichzelf te beginnen. Zij richtten in oktober 1807 een eigen tekengezelschap

op. Vooralsnog had het genootschap geen naam, maar in 1814 nam het genootschap de naam Kunstliefde aan.

Er bestond een belangrijk verschil in karakter tussen het Schilderscollege en Kunstliefde. Omdat het

Koninklijk Instituut

Het artistieke aanzien van Kobell was inmiddels stijgende, tot ver buiten Utrecht. Zijn werk kende een groot koperspubliek. In mei 1808 richtte koning Lodewijk Napoleon het Koninklijk Instituut

laatste gezelschap menig Utrechtsen notabele onder zijn leden telde, bestond er een duidelijk standsverschil tussen beide genootschappen. Het Schilderscollege overleefde deze concurrentie met het andere genootschap niet. Na nog enige jaren gekwijd te hebben, hield het rond 1815 op te bestaan. Kobell en Wonder werden samen de eerste directeuren van Kunstliefde. Er was van alles nodig om het jonge genootschap vorm te geven en de rekeningen laten zien dat Kobell menigmaal uit eigen zak geld voorschoot voor zaken die aangeschaft dienden te worden. Men begon gelijk dat winterseizoen en wel met een aantal van 31 leden. Er werden maandelijkse kunstbeschouwingen gehouden en er werd naar model getekend. Het zogenaamde 'stellen' van het model, oftewel het in de juiste houding plaatsen, was een taak van een van de directeuren.

van Wetenschappen, Letterkunde en Schone Kunsten op, waarbij de zogenaamde 4e klasse van dit Instituut zich ontfermde over kunstzaken. Bij de oprichting maakte hij Kobell tot lid van de 4e klasse¹², een benoeming waar Kobell terecht trots op was. In 1811 liet hij zich afbeelden in het kostuum van het Instituut.

Een andere maatregel, die de op kunstgebied zeer initiatiefrijke koning Lodewijk Napoleon nam, was het houden van de zogenaamde Tentoonstellingen van Levende Meesters, de Nederlandse variant op de Parijse Salon. In 1808 werd de eerste tentoonstelling in Amsterdam gehouden en Kobell zond twee werken in. Een daarvan kocht Lodewijk Napoleon direct aan voor de collectie van het Koninklijk Museum.

Kobells werkzaamheden voor Kunstliefde echter bleken van korte duur. Na slechts twee seizoenen,

Jan Baptist Kobell, *Landschap met vee*, 1804; olieverf op paneel (48 x 58 cm) Rijksmuseum, Amsterdam (bruikleen stad Amsterdam)

Foto: Rijksmuseum, Amsterdam

Jan Baptist Kobell, *Koeien in de wei*, 1806; olieverf op paneel (58,6 x 46,5 cm)
Museum Bredius, Den Haag
Foto: Museum Bredius

bedankte hij al in september 1809 voor zijn directeurschap. Naar de exacte reden voor zijn vertrek tasten we vooralsnog in het duister.

Parijse Salons

Dat Kobells ambities inmiddels niet alleen Utrecht, maar ook Nederland overstegen, blijkt uit het feit dat hij in 1810 en opnieuw in 1812 inzond naar de Parijse Salon. Vooral deze laatste Salon was een eclatant succes voor hem. Hij stuurde drie werken in, alle drie Hollandse veestukken. Ze moeten een opvallende verschijning zijn geweest, deze realistische, puur Hollandse schilderijen, die sterk leken op het in Parijs zeer bewonderde werk van Potter. Een van de stukken verwierf niets minder dan de Gouden medaille op de Salon en werd door Napoleon aangekocht voor zijn collectie.

Kobell was arrivé en de opdrachten stroomden binnen. Ook de vakcritici waren lovend over zijn werk, dat zich in zijn verregaande realisme zo zeer leek te onttrekken aan de toen heersende modes in Parijs. De beroemde criticus Landon merkte in Kobells werk dan ook diens

'nieuwe ordonnanties en een oorspronkelijk penseel' op. Menig Hollands kunstkenner zou eerder gesproken hebben van herkenning van de tradities van de eigen Gouden Eeuw.

Mentaal bergafwaarts

Intussen was Kobell naar Amsterdam verhuisd en verkeerde ook daar in kringen van kunstenaars en kunstminnaars. Hij trouwde in november 1813 met Maria 'Truitje' Stoete, de 16-jarige dochter van een koopvaardijkapitein. Volgens zijn leerling Steffelaar zou het huwelijk niet gelukkig zijn geweest en vormde het zelfs een bron van huiselijke zorgen.¹³ In deze tijd ondernam Kobell een reis naar Engeland om ook daar zijn werk aan de man te brengen. Daar liep hij echter tegen zijn grenzen aan: inmiddels had hij zijn prijzen zodanig opgeschroefd, dat het Engelse koperspubliek afhaakte.

Op het mentale vlak ging het echter in 1814 in korte tijd bergafwaarts met Kobell. Hij was geestelijk verward, kwam zonderling over op mensen en werd opgenomen in het krankzinnigengesticht het Buitengasthuis te Amsterdam. Ondanks zijn toestand bleef hij aan het werk. Zo tekende hij in het gesticht nog een Stierekop, haast ontroerend in een voor hem weinig gebruikelijke losse toets.¹⁴ Hij overleed in het gasthuis op 23 september 1814, 35 jaar oud. Onder grote belangstelling werd hij in de Nieuwe Kerk te Amsterdam begraven.

Postuum werd nog een werk van hem op de Parijse Salon van 1814 geëxposeerd. De Konst- en Letterbode berichtte: '[...] Kobell, die, had hij langer leven en gezondheid mogen genieten, wellicht onzen grooten Potter op zijde zou gestreefd hebben.' Een groter compliment leek niet mogelijk.

Marion Cornelie is kunsthistorica, publiciste en directeur van Stichting Watteyn Kunstproducties.

Noten

- 1 Ch. Kramm, *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters* (Amsterdam 1857-64) 885.
- 2 Zo waren bijvoorbeeld ook Ferdinand Kobell (1740-1799) en diens zoon Wilhelm (1766-1853), beiden geboren in Mannheim en overleden in München, schilder. Wilhelm werd in de adelstand verheven.
- 3 Hendrik Kobell was in 1773 een van de initiatiefnemers voor de oprichting van het tekengenootschap 'Hierdoor tot Hooger' te Rotterdam.
- 4 Kramm, a.w., 883.
- 5 Johannes Kobell (Rotterdam 1756 - 1833 Rotterdam).
- 6 Willem Rutgaert van der Wall (Utrecht 1756 - 1813 Utrecht).
- 7 '[...] ging dagelijks landwaarts, om alles, als het ware, in miniatuur af te teekenen en was daarin onvermoeid [...]; in: Kramm, a.w., 885.
- 8 Vergelijk bijvoorbeeld 'Vee bij een bruggetje', tekening, collectie Amsterdams Historisch Museum met het uiteindelijke schilderij 'Vee bij een bruggetje', olieverf op paneel, 61 x 73 cm., inv.nr. 220-1946, Museum Bredius, 's-Gravenhage
- 9 Zie voor het Schilderscollege o.a.: L. van Tilborgh en A. Hoogenboom, *Tekenen destijds: Utrechts tekenonderwijs in de 18e en 19e eeuw* (Utrecht/Antwerpen 1982).
- 10 In ieder geval was Kobell in 1806 lid van het Schilderscollege, zie: S. Muller Fz, *Schildersverenigingen te Utrecht*, in: *De Utrechtse archieven*, I, Utrecht, 1880.
- 11 Faubourg Montmartre nr. 17, in: H.W. Janson, *Catalogues of the Paris Salon, 1673 to 1881* (New York/London 1977).
- 12 Bij decreet van 4 mei 1808 werd Kobell benoemd tot lid van de 4e klasse.
- 13 Mededeling van Cornelis Steffelaar, in: Kramm, a.w., 886.
- 14 Stierekop met halter, 1814, penseel in grijs, rood en zwart, 192 x 177 mm., Rijksprentenkabinet, Amsterdam, in verso: 'J. Kobell in 't Krankzinnig Huis door hem getekend'